

Výzbroj a výstroj byzantských vojakov podľa *Strategikonu*

JURAJ POLÁČEK

WEAPONS AND EQUIPMENT OF THE BYZANTINE SOLDIERS ACCORDING TO THE STRATEGIKON
by Juraj Poláček

*

BEWAFFNUNG UND AUSRÜSTUNG DER BYZANTINISCHEN SOLDATEN NACH DEM STRATEGIKON
von Juraj Poláček

Vojenská príručka *Strategikon* ponúka jedinečný doklad o byzantskej armáde prelomu 6. a 7. storočia. Popri iných pozoruhodných skutočnostiach zachytáva aj proces transformácie neskoroantickéj rímskej armády, ktorý podmienili boje s Germánmi, nomádmi a Peržanmi. Špecifickou črtou tohto procesu bola prax kopírovania výzbroje a vojenskej výbavy cudzích etník. Použitie celej škály zbraní, brnenia a výstroja napovedá o spôsobe boja byzantskej armády a o možnostiach jej širokého taktického uplatnenia.

Strategikon nie je teoretický spis, ale rýdzi vojenský manuál spísaný v jednoduchej gréčtine s množstvom latinských termínov. Jeho autor mal za sebou veľkolepú vojenskú kariéru. Svoje dielo adresoval veliteľom a zameral sa v ňom najmä na jednotky jazdy. Manévry, výcvik a ďalšie činnosti zamerané na zdokonaľovanie vojenských zručností vysvetlil jasne a detailne, navyše ich doplnil aj o náčrty formácií. Opísal tiež zbrane, výstroj a rôzne druhy rozkazov a metodických postupov, ktorých sa mala jazda v boji držať. Nezabudol ani na psychológiu vojaka. Pozorne si všímal potenciálnych protivníkov a ponúkol prehľad o ich taktike i rady, ako s nimi bojovať. Autor však nechcel reformovať armádu, iba sa snažil pozdvihnúť jej účinnosť upevnením existujúcich pravidiel a precíznym vysvetlením rozkazov a postupov. Pechote sa venoval len okrajovo, a to v XII. knihe. V jeho chápaní plnila funkciu podpornej zložky. XII. kniha pôvodne netvorila súčasť diela; pridaná bola až krátko po jeho dopísaní. Rovnako treba uviesť, že manuál sa nezaobrá ani elitnými útvarmi ci-

sárovej ochrany (*excubitores*), ako ani pohraničnými jednotkami (*limitanei*). Celý dôraz kladie na mobilnú armádu.¹

Zbrane, brnenie a výstroj jazdy

Byzantský štát považoval za svoju povinnosť zaobstarať vojakom výstroj a výzbroj. Veliteľ vojska mal vo svojom tréne viesť malú rezervu zbraní, hlavne luky a šípy. Okrem toho, úlohou veliteľa každej tagmy bolo zistiť počet koní a ďalšie náležitosti, ktoré boli pre mužov jeho jednotky nevyhnutné. Tieto informácie dostával hlavný veliteľ a v súlade s nimi zabezpečil príchod obchodníkov do zimných táborov, aby si vojaci mohli kúpiť všetko potrebné.²

Všetci jazdci, okrem žoldnierov, boli vyzbrojení lukom. Domáci vojaci ho mali ako povinnú súčasť výzbroje. Menej skúsení vojaci mali používať ľahší luk primeraný ich sile. K výbave patrilo aj púzdro na luk, náhradné tetivy v kapse pripevnenej k sedlu, ďalej šidlo a rašpľa na drobné opravy, ako aj tulec na 30 až 40 šíпов. Na boj sa používal krátky meč

1 K charakteru diela pozri najmä PERTUSI, Agostino: *Ordinamenti militari, guerre in Occidente e teorie di guerra dei bizantini (secc. VI – X)*. In: *Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo : Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, Spoleto, 30 marzo – 5 aprile 1967*. Spoleto 1968, s. 660-662. DENNIS, George: *Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy*. Philadelphia 2001, s. xv-xviii. Sumárne o autorstve a čase vzniku traktátu pozri MORAVCSIK, Gyula: *Byzantinoturcica I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*. Berlin 1983, s. 417-419. DENNIS, George: *Maurice's Strategikon*, s. xvi-xvii. Michael Whitby si myslí, že autor nemal podrobnú osobnú skúsenosť s východnou hranicou. Pozri WHITBY, Michael: *The Emperor Maurice and his Historian : Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*. Oxford 1988, s. 242.

2 Maurikios: *Strategikon*, I, 2. Ed. CASCARINO, Giuseppe: *Strategikon. Manuale di arte militare dell'Impero Romano d'Oriente*. Rimini 2007, s. 35. K otázke zásobovania byzantskej armády a zabezpečenia obchodníkov od neskororímskych čias po 12. storočie pozri HALDON, John: *Warfare, state and society in the byzantine world, 565 – 1204*. London 1999, s. 139-143. Podrobnejšie IDEM: *Byzantine Praetorians : an administrative, institutional, and social survey of the Opsikion and Tagmata, c. 580 – 900*. Bonn 1984, s. 114-118, 318-321. TREADGOLD, Warren: *Byzantium and Its Army 284 – 1081*. Stanford 1995, s. 179-186.

a kopija avarského typu. Barbarský vojak, ktorý nevedel zaobchádzať s lukom, niesol štít a kopiju. Jazdci ozbrojení lukom mali len malý kovový štít pripevnený na ramene. Túto výzbroj nosili dôstojníci, *bucellarii* a federáti.³ Kopiju a veľký štít používali nižší dôstojníci v prvých dvoch radoch (*dekarcha* a *pentarcha*) a posledný vojak (*tetrarcha*). Vojaci medzi nimi boli ozbrojení lukom, mečom a dvomi krátkymi oštepami avarského typu. Každý vojak mal ešte druhého koňa, o ktorého sa staral sluha a ktorý sa zvyčajne nachádzal v tréne.⁴

Vyšší velitelia *merosu*, *moiry* a *tagmy* a nižší dôstojníci *hekatontarchi*, *dekarchi*, *pentarchi*, *tetrarchi* a z vojakov *bucellarii* a federáti⁵ mali

3 Maurikios: *Strategikon*, I, 2, s. 33-34. Malé štíty na ramenách boli celé z kovu a nosili ich len dôstojníci. Materiál, z ktorého boli vyrobené, však neslúžil len na ochranu, ale aj na znamenia pri rozkazoch (na štíty sa udieralo alebo sa od nich odrážali slnečné lúče). Pozri IBIDEM III, 5, s. 55. A. Pertusi si myslí, že štít bol z bronzu. Pozri PERTUSI, Agostino: *Ordinamenti militari, guerre in Occidente e teorie di guerra dei bizantini* (secc. VI – X), s. 668, pozn. 79. Typ luku nie je presne pomenovaný, ale pravdepodobne išlo o hunský typ, ktorý sa používal v predchádzajúcom období. Tulec a puzdro na luk pravdepodobne vychádzali z perzského štýlu. Pozri HALDON, John: *Warfare, state and society in the byzantine world*, 565 – 1204, s. 130.

4 Maurikios: *Strategikon*, I, 2, s. 34. II, 8, s. 48. Druhý oštep vo výzbroji sa používal ako záložný, keď prvý oštep nezasiahol protivníka. Nižší dôstojníci väčšinou bojovali s kopijou. K druhému koňovi pozri IBIDEM, V, 2, s. 73-74. Terminológia prekladu avarskej zbrane *kontárium* nie je ujednotená. Používajú sa termíny oštep aj kopija. V tomto kontexte sme použili oštep, lebo vojak bojujúci s lukom vrazil túto zbraň na krátku vzdialenosť.

5 Základnou jednotkou jazdy bola *tagma*, *bandon* alebo *numerus* s 300 – 400 mužmi. Jedna *moira* pozostávala zo 6 alebo 7 *tagmata*, čo je približne 2000 – 3000 vojakov. Viacero *moirai* tvorilo jeden *meros*, teda 6000 – 7000 jazdcov. Maurikios: *Strategikon*, I, 4, s. 36-37. W. Treadgold sa domnieva, že štandardná bojová sila *merosu* bola 5000 vojakov. Zvyšné počty sa radili k nebojujúcim zložkám. Skutočný počet bojujúcich vojakov bol v dôsledku strát určite nižší, a preto treba brať cifru 5000 skôr ako administratívne vykazovaný stav. Pozri TREADGOLD, Warren: *Byzantium and Its Army 284 – 1081*, s. 61-63, 94-95. *Hekatontarcha* – veliteľ stotiny, *dekarcha* – veliteľ desiatich vojakov, *pentarcha* – veliteľ piatich vojakov, *tetrarcha* – veliteľ štyroch vojakov. Pozri MAURIKIOS: *Strategikon*, I, 3, s. 35-36. Federáti boli žoldnieri germánskeho pôvodu, ktorých naverboval Tiberios roku 575 do vojny proti Perzii. Ich pôvodný počet bol 15 000. *Bucellarii* bývali predtým súkromné gardy

drôtenú košeľu, ktorá siahala až po členky. Na hlave nosili prilbu s chráničom nosa a pod prilbou drôtenú kapucňu pripojenú ku košeli. Na krku mali ochranný golier avarského typu znútra vystlaný vlnou a zvonku pokrytý ľanom. Manuál obsahuje aj odporúčanie pre *bucellariov*, aby nosili železné rukavice.⁶

Kone veliteľov, vybraných vojakov elitných oddielov a tých, čo nastupovali do prvých dvoch a do posledného radu v boji mali železné chrániče hlavy, šije a hrude, prípadne boli chránené podľa avarského štýlu. Každý kôň niesol v kapsách pripevnených na sedle rôzne nástroje a náhradné súčasti na opravy výstroja, ďalej potravu pre vojaka na tri až štyri dni, nádobu s vodou, veľkú prikrývku z vlny alebo srsti a drôtenú košeľu.⁷

Základným odevom vojakov bola tunika z ľanu, kože alebo vlny, ktorá pri jazde na koni zakrývala kolená. Na brnenie sa obliekal veľký plášť *gounnion* alebo kabát z plsti so širokými rukávami. Plášť slúžil, okrem zabezpečenia tepla, aj na ukrytie zbraní a brnenia pred nepriaznivým počasím. Počas prieskumu sa však využíval aj na maskovanie, aby nepriateľ nezbadal vojakov podľa odrazu brnenia. Zároveň ponúkal čiastočnú ochranu pred šípmi. Každý útvar musel mať stan. V *Strategikone* sa odporúčajú stany podľa avarského vzoru.⁸

germánskych bojovníkov najímaných bohatými pozemkovými vlastníkami a vyššími veliteľmi. V priebehu 6. storočia im začali vyplácať zold zo štátnej pokladne a zaviazali ich prísahou cisárovi, aby zvýšili ich lojalitu voči režimu. Počas Maurikiovej vlády (582 – 602) z nich vytvorili jednotky, ktoré slúžili ako osobná garda magistra militum praesentalis. Bližšie k federátom a bucellariom pozri HALDON, John: *Byzantine Praetorians : an administrative, institutional, and social survey of the Opsikion and Tagmata, c. 580 – 900*, s. 100-102.

6 Maurikios: *Strategikon*, I, 2, s. 33-34. K avarskej výzbroji pozri HURBANÍČ, Martin: Avarské vojsko počas obliehania Konštantinopolu. In: *Vojenská história*, 11, 2007, 3, s. 16-38.

7 Ibidem, I, 2, s. 34-35. *Strategikon* nešpecifikuje typ brnenia. J. Haldon sa domnieva, že možno šlo o krúžkové alebo šupinové brnenie. Avarský typ predstavoval buď lamelové alebo kožené brnenie. Pozri HALDON, John: *Warfare, state and society in the byzantine world*, 565 – 1204, s. 130.

8 Maurikios: *Strategikon*, I, 2, s. 34. Tuniky z ľanu, kože alebo vlny sa uplatňovali v rozdielnych ročných obdobiach a zemepisných podmienkach. Pertusi sa domnieva, že *gounnion* bol plášť podľa slovanského vzoru. Pozri PERTUSI, Agostino:

Zbrane brnenie a výstroj pechoty

Ťažká pechota bojovala s mečmi herulského typu a kopijami na krátku vzdialenosť. Okrem týchto zbraní využívali prak a *plumbatae*. Boli to malé kovové šípy, ktoré sa vrhali rukou a mali dlhší dolet ako oštep, no kratší ako šíp z luku. Ľahká pechota bola vyzbrojená lukom a tulcom na 30 až 40 šípov. Okrem toho mala vo výbave aj drevené *solenaria* s krátkymi šípami, ktoré doleteli ďalej ako klasické šípy, takisto prak a *plumbatae*. Pešiaci, ktorí nevedeli strieľať z luku, nosili krátke oštepy alebo kopije slovanského typu.⁹

Peší ťažkoodenci (tvoriaci prvé dva rady a posledný rad) používali veľké štíty, drôtené košeľe, železné alebo drevené chrániče holenných

Ordinamenti militari, guerre in Occidente e teorie di guerra dei bizantini (secc. VI – X), s. 668. Pozri tiež diskusiu k štúdiu a príspevok B. Krekića o *gounnion*. Ibidem, s. 725-726.

- 9 Ibidem, XII – II, 4, 5, s. 140-141. *Plumbatae* pozri Vegetius: *Epitome*, I, 17. Ed. N. P. Milner. *Vegetius: Epitome of Military Science*. Liverpool 1996, s. 17. CASCARINO, Giuseppe (ed.): *Maurizio Imperatore. Strategikon. Manuale di arte militare dell'Impero Romano d'Oriente*. Rimini 2007, pozn. 3, s. 165. Ohľadom *Solenaria* pretrvávajú nejasnosti. Časť bádateľov si myslí, že ide o kušu, ktorej použitie v neskorej antike dokladá aj Vegetius. Pozri Vegetius: *Epitome*, IV, 22, s. 134. George T. Dennis preložil termín ako kuša, hoci v ďalšej vete prekladá, že krátke šípy sa vystreľovali pomocou luku. Pozri Maurikios: *Strategikon*, XII, 5. DENNIS, George T. (ed.): *Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy*. Philadelphia 2001, s. 139. Podľa J. Haldona neexistuje žiadny doklad o používaní kuše v byzantskej armáde v 7. storočí. Pozri HALDON, *Warfare, state and society in the byzantine world, 565 – 1204*, s. 133 a nasl. Zhrnutie názorov na používanie kuše v byzantskej armáde pozri KOLIAS, Taxiarchis: *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkunde von den Anfängen bis zur lateinischen Eroberung*. Wien 1988, s. 239-253. *Solenaria* mohli byť drevené nástavce vo forme dutých rúrok, do ktorých sa vložili malé šípy. S ich pomocou sa vystreľovali z luku. Pozri NISHIMURA, David: Crossbow, Arrow-Guides, and the „Solenarion“. In: *Byzantion*, 1988, 58, 2, s. 422-435. CASCARINO, Giuseppe (ed.): *Maurizio Imperatore. Strategikon*, pozn. 5, s. 165. Kritiku Nishimurovho názoru pozri CHEVEDDEN, Paul. Artillery in Late-Antiquity: Prelude to the Middle Ages. In: CORFIS, Ivy A. – WOLFE, Michael (edd.): *The Medieval City under Siege*. Woodbridge 1999, s. 147-149. K používaniu kuše aj iných strelných zbraní v neskorej antike a byzantskom období pozri Ibidem, s. 138-154.

kostí a prilbu s chráničom nosa. Ľahká pechota mala len malé štíty. Pešiaci nosili ľanové alebo vlnené tuniky gótskeho typu po kolená, alebo kratšie s otvormi na bokoch. Tuniku mali previazanú opaskom, ktorý zdôrazňoval ich príslušnosť k vojenskému stavu. Obliekali si nohavice z ľanu alebo kože. Vrchnú vrstvu tvoril jednoduchší a užší kabát. Na nohách mali obuté topánky gótskeho typu s dlhými rukávmi. Čižmy sa im neodporúčali, lebo ich spomaľovali pri pochode.¹⁰

Každá *dekarchia* mala k dispozícii jeden voz, ktorý pre jej potreby viezol žarnov, veľkú i malú sekeru, sekeru-dlabačku, pílu, dva čakany, kladivo, dve lopaty, kôš, surovú priadzu, kosu, *plumbatae* a bodce pospájané šnúrami. Ďalšie vozy viezli balisty. Vojakov sprevádzali kone, ktoré im niesli potravu na osem až desať dní, ak sa museli vzdialiť od trénu. Ďalšie vozy boli určené na transport zbraní a brnení pre každú *tagmu*. Desať alebo aj dvadsať vozov prevážalo múku, sucháre, šipy a náhradné luky.¹¹

* * *

Byzantská armáda čelila v priebehu 5. – 6. storočia novým nepriateľom. Aby mohla úspešne bojovať, došlo k procesu adaptácie na viacerých úrovniach. Vojaci prevzali nové typy zbraní, brnení a súčasti výstroja, najmä od Germánov a Avarov, ale aj od Peržanov a Slovanov. Boje s kočovníkmi a Peržanmi podmienili rozsiahlejšie použitie luku a vrhacích zbraní. Vzrástol význam byzantskej jazdy ako reakcie na veľkú pohyblivosť a obchvatné manévry kočovníkov, ako aj na silu útoku germánskej jazdy. Od polovice 6. storočia sa jazda stala hlavnou údernou zložkou. Svoje uplatnenie v armáde našiel jazdec vyzbrojený kopijou a lukom. Vďaka skvelému a neustálemu výcviku dokázal bojovať proti rôznym etnikám v odlišných geografických podmienkach. Byzantskí vojaci mohli viesť boj na väčšiu vzdialenosť s lukmi, prakmi, oštepami a s *plumbatae*, alebo ortodoxný boj s mečmi a kopijami. Všetko záležalo od toho, akú taktiku sa veliteľ rozhodol uplatniť proti nepriateľovi.

10 Maurikios: *Strategikon*, XII – II, 1, 4, s. 140.

11 Maurikios: *Strategikon*, XII – II, 6, s. 141.